

Avdelningen för Ekonomi och styrning
Lars Kolmodin

Valfrihetssystem i regionerna 2021

Inledning

Sammanfattning

Att överlåta det offentliga uppdraget till privata utförare genom införande av valfrihetssystem kan motiveras med olika argument. Men att beslutet med självklarhet leder till en framväxt av en välfungerande marknad ska inte tas för givet.

Hur mycket sjukvård och tandvård som utförs av privata utförare varierar stort mellan olika regioner, från 4 till 28 procent. Primärvården är som konsekvens av lagkrav det verksamhetsområde som i högst utsträckning utförs av privata, 42 procent, men variationen är stor också här. Andelen av befolkningen som valt att lista sig på en vård-/hälsocentral som drivs i privat regi varierar från 11 procent i Region Örebro län till 63 procent i Region Stockholm.

Antalet områden inom regionernas sjukvård och tandvård som är föremål för konkurrensutsättning ökade kraftigt i början av 10-talet för att runt 2015 stabiliseras på en nivå strax över hundra. Därefter har endast enstaka vårdval införts eller avskaffats. Antalet införda valfrihetssystem uppgår år 2021 till 106 stycken. Under året har tre nya valfrihetssystem tillkommit och två avvecklats.

Promemorians disposition

Denna promemoria beskriver i korthet motiven bakom införande av valfrihetssystem inom välfärden respektive förekomst och utveckling av antal införda valfrihetssystem i regionerna.

Huvudsakliga källan till uppgifterna om införda valfrihetssystem är Upphandlingsmyndighetens webbplats valfrihetswebben.se, i vissa fall kompletterad med uppgifter från regionernas webbplatser.

Gotland ingår i redovisningen som en av 21 regioner. Kommunalförbundet sjukvård och omsorg i Norrtälje, KSON, med ansvar för både sjukvård och socialtjänstens uppgifter ingår däremot inte.

Valfrihet och konkurrens som styrmodell

Tillämplig lagstiftning

Valfrihetssystem är ett alternativ till upphandling vid anskaffning av vissa välfärdstjänster. Valfrihetssystem kan endast användas när det inte finns någon selektivitet från regionens sida i valet av leverantör. Valet sker av individen som nyttjar tjänsten.¹

Det är i lag reglerat² att primärvården ska organiseras i valfrihetssystem³. Inom andra verksamhetsområden är valfrihetssystem frivilligt att tillämpa.

Motiv för introduktion av valfrihetssystem

Det främsta motivet för införande av valfrihetssystem är att stärka medborgarnas ställning. Genom individens val av leverantör som bäst matchar hans preferenser skapas incitament hos leverantörerna att utveckla utbud och kvalitet. Leverantörer som erbjuder en attraktiv tjänst ges därmed möjlighet att växa, medan andra med ett sämre erbjudande slås ut.

Andra motiv för införande av valfrihetssystem kan vara:

- Ökad kvalitet och effektivitet
- Bättre anpassning till enskildas önskemål och behov
- Fler innovationer och en utvecklad kommunal verksamhet
- Förbättrad delaktighet och demokrati
- Kapacitetsförstärkning
- Tillvara personalens engagemang och förbättrade arbetsvillkor
- Fler arbetsgivare att välja mellan förväntas öka intresset för att arbeta inom sektorn och huvudmannens behov av personalförsörjning

Förutsättningar för en marknad att utvecklas

Uppfattningen om konkurrens bidrar till att uppfylla angivna motiv skiljer sig i viss utsträckning beroende på partipolitisk tillhörighet. Tillgänglig statistik indikerar ett samband mellan styrande majoritet införande av vårdval. Men införande och utvecklingen av valfrihetssystem påverkas också av yttre betingelser som påverkar leverantörernas intresse för

---

¹ Individens val används som fördelningsnyckel i valet av leverantör.

² Hälso- och sjukvårdslag (2017:30), 7 kap, 3 §

³ När regionen beslutat att införa ett vårdvalssystem ska lagen (2008:962) om valfrihetssystem (LOV) tillämpas.

etablering. Om intresset för marknadsetablering är lågt, uteblir också de förväntade effekterna av beslutet att införa valfrihetssystem.

Det finns ett antal mer eller mindre objektiva kriterier när en mångfald utförare kan förväntas uppstå och en marknad bildas. Etableringar sker företrädesvis i befolkningstäta områden, där kundunderlag är stort. En marknadsetablering underlättas också i områden med befolkningstillväxt.

En förutsättning för en mångfald utförare är att det finns vårdgivare med den kompetens som efterfrågas för uppdraget i tillräcklig omfattning. Vidare behöver det medicinska verksamhetsområdet vara tillräckligt stort, utifrån regionens geografiska förutsättningar och folkmängd, för att vara lämplig att dela upp på flera utförare. Ett litet verksamhetsområde vinner sannolikt inte på att delas upp på flera utförare. Regionen behöver säkerställa en lägstanivå på kompetens och kapacitet för att kunna upprätthålla akutverksamhet, bemanna jourlinjer samt att handleda personal under utbildning.

Ersättningsmodellens utformning och andra ekonomiska villkor kan antingen hindra eller möjliggöra etablering i ett visst geografiskt område. Ersättningsmodellen behöver möjliggöra och säkerställa en jämlik utbudsetablering i syfte att förhindra att etablering inte enbart sker i områden där risken för ohälsa i genomsnitt är lägre.

Regionens agerande som systemledare för valfrihetssystemet samt ekonomiska villkor är ytterligare faktorer som påverkar marknadens intresse för etablering.

Principer och styrmodeller för kvalitetsutveckling

I områden som i högre utsträckning saknar yttre förutsättningar för en reell valfrihet och en lyckad framväxt av marknader sätts målbilden av en kvalitetsdrivande konkurrens helt eller delvis ur spel. Information och digitala verktyg för jämförelser av utförare som skulle utvecklas, har över tid snarare minskat i omfattning än ökat. Den kvalitetsutveckling som skulle åstadkommas genom att invånare och patienter skulle välja de bästa utförarna, respektive välja bort de sämre, riskerar utebli. Andra styrmekanismer behöver då introduceras för att uppnå denna utveckling.

Dialogbaserad uppföljning och ett stödjande förhållningssätt kännetecknad av samverkan, kollegialitet och lärande kan då vara en modell som kan ersätta eller komplettera befintliga incitament för kvalitetsutveckling.

Förekomst och utveckling

Förekomst

Totalt finns 106 valfrihetssystem⁴ inom regionernas verksamhetsområden år 2021.

Region Stockholm är den region med störst mängd valfrihetssystem. Regionen har 39 införda vårdval inom en mängd olika verksamhetsområden, omfattande både öppen- och delar av slutenvården. Därefter följer Region Uppsala med 12 respektive Region Skåne med 11 införda vårdval.

Förändring

Antalet vårdval ökade från 105 år 2020 till 106 år 2021. Men valfrihetssystem har både tillkommit och upphört.

Tabell 1 Nyttillkomna valfrihetssystem 2021

Verksamhetsområde	Region	Startat
Vaccinatörer avseende vaccination mot Covid-19	Region Uppsala	2020-12-16
Specialiserad ögonsjukvård, basuppdrag ögonmottagning, med möjligt tilläggsuppdrag kataraktoperation	Region Östergötland	2021-04-13
Allmäntandvård för barn och ungdomar ⁵	Region Dalarna	2021-01-01

Tabell 2 Avslutade valfrihetssystem 2021

Verksamhetsområde	Region	Upphört
Specialiserad vuxenpsykiatri i öppenvård	Region Östergötland	2021-05-31
Specialiserad hudsjukvård i öppenvård	Region Kronoberg	2021-06-01

⁴ Källa: Valfrihetswebben, <https://www.valfrihetswebben.se/> i juni 2020. I några all kontroll och komplettering av uppgift direkt från regionernas webbsidor.

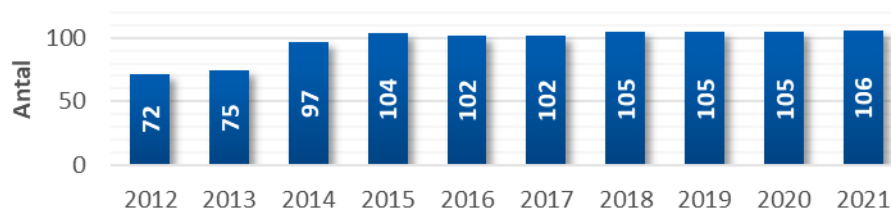
⁵ LOV ersätter tidigare överenskommelse som reglerat förutsättningen för valfrihet inom barn- och ungdomstandvården.

Utveckling över tid

Redovisning av utveckling

Valfrihetssystem inom hälso- och sjukvården introducerades med start 2007. Efter lagens tillkomst 2009, och obligatoriska kravet att primärvården ska organiseras i vårdvalssystem, ökade antalet valfrihetssystem i snabb takt. Efter 2015 har emellertid ökningstakten avstannat.

Figur 1 Antal valfrihetssystem i regionerna, tidsserie 2012–2021

Styrets samvariation med utvecklingen

De tre regioner med flest valfrihetssystem (sammanlagt 62 stycken) har sedan 2009 haft primärt borgerlig majoritet. Region Stockholm har haft uteslutande borgerligt styre under hela perioden. Region Uppsala och Region Skåne borgerligt styre fram till och med 2014, vilket motsvarar den period under vilken det största antalet valfrihetssystem tillkom. Dessa regioner har också goda befolkningsmässiga förutsättningar för att en mångfald utförare etableras, en marknad att bildas och verklig valfrihet för invånarna.

Fyra regioner (Gotland, Blekinge, Gävleborg och Västerbotten) har infört enbart ett valfrihetssystem, då inom det obligatoriska området primärvård. Dessa regioner har sedan 2009 primärt haft ett vänster- eller blocköverskridande styre. Dessa fyra regioner har tillsammans knappt 800 000 invånare och är samtliga relativt små sett till folkmängden.

Förekomst inom delområden

Primärvård

Valfrihetssystem inom primärvården är obligatoriskt enligt lag och förekommer därför i alla regioner. Däremot har vårdvalen inom primärvården kommit att ges olika omfattning i olika regioner, allt från smala avgränsade uppdrag inom flera delområden till ett enda sammanhängande uppdrag som spänner över hela primärvårdens verksamhetsområde.

År 2021 finns totalt 41 valfrihetssystem på primärvårdsnivå, olika definierade i olika regioner. En del breda i sin karaktär som spänner över hela primärvårdens verksamhetsområde. I andra regioner, främst Stockholm, uppdelade i flera stycken vårdval, smala i sin karaktär.

Inom primärvård tillkom 2021 ett vårdval och avser vaccination mot covid-19.

Specialistvård

Flera regioner inför valfrihetssystem för att uppnå ökad kapacitet och valfrihet också inom andra delar av hälso- och sjukvården, utöver det lagreglerade området. Regionerna har tillsammans infört 50 vårdval inom området.

Vårdval inom vuxenpsykiatri och hudsjukvård har avvecklats under året, medan vårdval inom ögonsjukvård införts i Region Östergötland. Region Dalarna har utöver detta i oktober 2021 beslutat om införande av vårdval inom barn- och ungdomspsykiatri från 2022.⁶

Region Stockholm är den region med störst mängd valfrihetssystem. Regionen har infört 27 vårdval inom en mängd olika verksamhetsområden inom den specialiserade vården, omfattande både öppen- och delar av slutenvården. Region Uppsala och Region Skåne har vardera 6 vårdval inom specialiserad vård. I övriga regioner finns sammanlagt elva vårdval inom området.

Tandvård

Det har under lång tid varit valfritt för barn, ungdomar och unga vuxna att söka tandvård hos privata tandvårdsutförare, som finansierats av det allmänna. I ökad omfattning har LOV börjat tillämpas också inom tandvårdens område, för anslutning av privata tandvårdsgivare. Sammanlagt finns 15 valfrihetssystem annonserade på valfrihetswebben avseende allmäntandvård, specialistvård och tandreglering – samtliga för målgruppen barn och ungdom. Ett valfrihetssystem inom allmäntandvård har tillkommit i Dalarna under året och ersätter tidigare överenskommelse som reglerat förutsättningen för valfrihet inom barn- och ungdomstandvården.

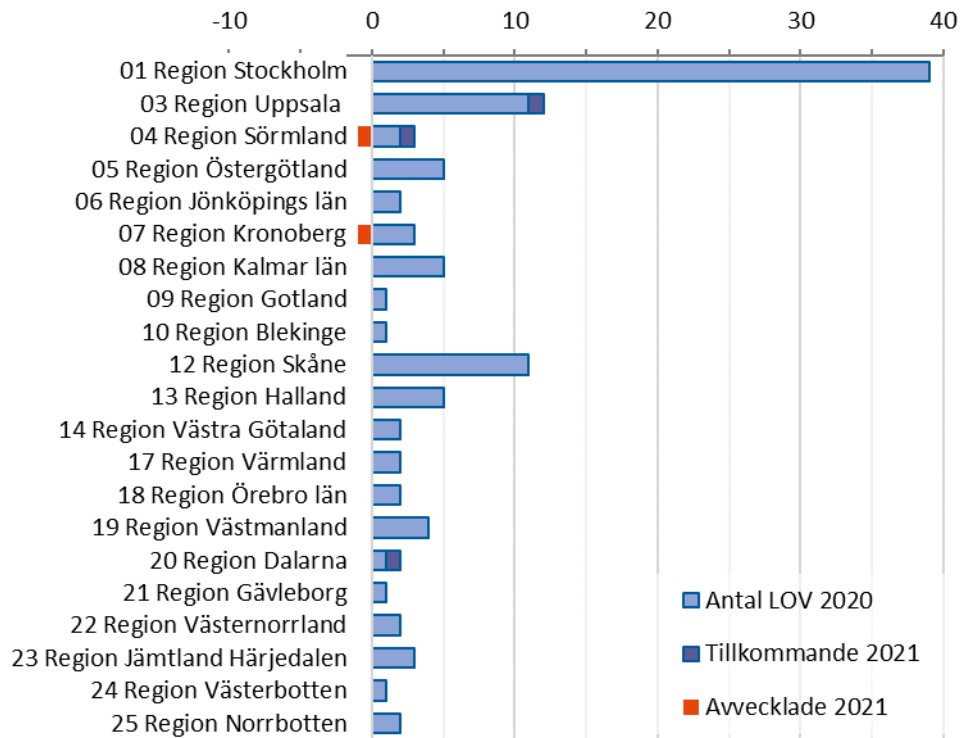
⁶ Eftersom vårdval BUP startar först 2022 ingår inte detta i redovisade uppgifter om antal valfrihetssystem för år 2021.

Valfrihetssystem per region

Tabell 3 Antal valfrihetssystem inom regionernas verksamhetsområden, juni 2021

Region	Antal
01 Region Stockholm	39
03 Region Uppsala	12
04 Region Sörmland	2
05 Region Östergötland	5
06 Region Jönköpings län	2
07 Region Kronoberg	2
08 Region Kalmar län	5
09 Region Gotland	1
10 Region Blekinge	1
12 Region Skåne	11
13 Region Halland	5
14 Region Västra Götaland	2
17 Region Värmland	2
18 Region Örebro län	2
19 Region Västmanland	4
20 Region Dalarna	2
21 Region Gävleborg	1
22 Region Västernorrland	2
23 Region Jämtland Härjedalen	3
24 Region Västerbotten	1
25 Region Norrbotten	2
SUMMA	106

Figur 2 Antal valfrihetssystem inom regionernas verksamhetsområden, 2020–2021

Tjänster per verksamhetsområde

Tabell 4 Förekommande tjänster/verksamhetsområden i regionernas valfrihetssystem, antal och regioner, juni 2021

Verksamhetsområde	Antal	Regioner
<i>Primärvård</i>		
Vårdcentral/husläkarmottagning	21	
Barnhälsovård (BVC)	2	Stockholm, Skåne
Fotsjukvård, medicinsk fotvård	5	Stockholm, Uppsala, Halland, Västmanland, Jämtland-Härjedalen
Läkarinsatser i särskilda boenden för äldre	1	Stockholm
Mödrahälsovård (MVC), obstetrik och sexuell hälsa	5	Stockholm (3), Uppsala, Skåne
Psykisk hälsa på primärvårdsnivå	1	Kalmar
Rehabilitering på primärvårdsnivå	3	Stockholm, Västra Götaland, Värmland
Vaccination	3	Stockholm, Uppsala (2)
<i>Specialiserad psykiatrisk vård</i>		
Barn- och ungdomspsykiatri (BUP)	1	Kronoberg
Vuxenpsykiatri i öppenvård	1	Halland
Psykoterapi	4	Uppsala, Skåne, Halland, Örebro
Rehabilitering inom specialiserad psykiatrisk vård	2	Stockholm, Skåne
<i>Specialiserad somatisk vård</i>		
Allergologi	1	Stockholm
Avancerad sjukvård i hemmet (ASIH)	1	Stockholm
Barn- och ungdomsmedicin	1	Stockholm
Förlossning	1	Stockholm
Geriatrisk	1	Stockholm
Gynekologisk vård	2	Stockholm, Uppsala
Hudsjukvård	4	Stockholm, Östergötland, Skåne, Halland
Klinisk fysiologi	1	Stockholm
Klinisk neurofysiologi	1	Stockholm
Logopedi	1	Stockholm
Neurologi	1	Stockholm
Ortopedisk kirurgi	3	Stockholm (3)
Palliativ slutenvård	1	Stockholm
Rehabilitering inom specialiserad somatisk vård	7	Stockholm (7)
Urologi	1	Stockholm
Ögonsjukvård	8	Stockholm, Uppsala (3), Östergötland, Jönköping, Skåne (2)

Verksamhetsområde	Antal	Regioner
Öron- näsa- halssjukvård	1	Stockholm
Hjälpmedel		
Hörselrehabilitering, audionommottagning	4	Stockholm, Uppsala, Östergötland, Skåne
Utprovning och leverans av glasögon för barn	1	Kalmar
Utprovning och leverans av peruk/hårsättning	1	Kalmar
Tandvård		
Tandvård för barn och ungdomar - allmän	10	Stockholm, Sörmland, Östergötland, Kalmar, Skåne, Västmanland, Västernorrland, Dalarna, Jämtland-Härjedalen, Norrbotten
Tandvård för barn och ungdomar - specialiserad	3	Stockholm, Skåne, Västmanland
Tandreglering för barn och ungdomar	2	Stockholm, Uppsala
Summa antal	106	

Valfrihetssystem per region

Tabell 5 Valfrihetssystem per region – annonserade på valfrihetswebben, juni 2021

01 Region Stockholm (39 stycken)

Allergologi
Avancerad sjukvård i hemmet (ASIH)
Barn- och ungdomsmedicinska mottagningar
Mödrahälsovård (MVC)
Barnhälsovård (BVC)
Fotsjukvård
Förlossning
Geriatrisk öppen- och slutenvård
Husläkarverksamhet med basal hemsjukvård
Höft- och knäprotesoperationer
Intensivträning för barn med rörelsenedsättning
Klinisk fysiologi
Klinisk neurofysiologi
Logopedi
Läkarinsatser i särskilda boenden för äldre
Obstetrisk ultraljudsmottagning
Ortopedi och handkirurgi
Planerad specialiserad cancerrehabilitering
Planerad specialiserad lymfödemrehabilitering
Planerad specialiserad neurologisk rehabilitering i ÖV/SV
Hörselrehabilitering
Primärvårdsrehabilitering
Rehab vid långvarig smärta och utmattningssyndrom (MMR2)
Sexuell hälsa
Specialiserad Fysioterapi
Specialiserad Gynekologi i öppen- och slutenvård
Specialiserad Hudsjukvård i öppenvård
Specialiserad Kirurgisk rehabilitering efter vård på akutsjukhus, SV
Specialiserad Neurologi i öppenvård
Specialiserad Neurologisk rehabilitering efter vård på akutsjukhus, SV
Specialiserad Palliativ slutenvård
Specialiserad Ryggkirurgi
Specialiserad Urologi i öppenvård/dagkirurgi
Specialiserad Ögonsjukvård i öppenvård/dagkirurgi
Specialiserad Öron- näsa- halssjukvård i öppenvård/dagkirurgi
Tandvård för barn och ungdomar - allmän

Tandvård för barn och ungdomar - specialiserad
Tandregleringsvård för barn och ungdomar
Vaccination

03 Region Uppsala (12 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Mödrahälsovård (MVC)
Kataraktoperationer i öppenvård
Medicinsk fotvård för diabetiker
Hörselrehabilitering
Psykoterapi
Specialiserad Gynekologi i öppenvård
Specialiserad Ögonsjukvård i öppenvård
Tandreglering för barn och ungdomar
Vaccination av riskgrupper
Vaccinatörer avseende vaccination mot Covid-19
Ögonbottenfotografering för diabetiker

04 Region Sörmland (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Allmän barn- och ungdomstandvård

05 Region Östergötland (5 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Hörselrehabilitering
Specialiserad Hudsjukvård i öppenvård
Specialiserad Ögonsjukvård
Tandvård för barn och ungdomar - allmän

06 Region Jönköpings län (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Specialiserad ögonsjukvård i öppenvård

07 Region Kronoberg (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Specialiserad Barn- och ungdomspsykiatri i öppenvård (BUP)

08 Region Kalmar län (5 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Psykisk hälsa primärvård
Utprovning och leverans av glasögon för barn
Utprovning och leverans av peruk/hårersättning

Allmän barn- och ungdomsvård

09 Region Gotland (1 st.)

Primärvård, vårdcentral

10 Region Blekinge (1 st.)

Primärvård, vårdcentral

12 Region Skåne (11 stycken)

Primärvård, vårdcentral

Mödrahälsovård (MVC)

Barnhälsovård (BVC)

Hörselrehabilitering

Kataraktoperationer (grå starr) i öppenvård

Läkemedelsassisterad rehabilitering vid opiatberoende (LARO)

Psykoterapi

Specialiserad Hudsjukvård i öppenvård

Specialiserad Ögonsjukvård i öppenvård

Tandvård för barn och ungdomar - allmän

Tandvård för barn och ungdomar - specialiserad

13 Region Halland (5 stycken)

Primärvård, vårdcentral

Specialiserad hudsjukvård i öppenvård

Specialiserad vuxenpsykiatri i öppenvård

Medicinsk fotvård⁷

Psykoterapi⁸

14 Region Västra Götaland (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral

Rehabilitering på primärvårdsnivå

17 Region Värmland (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral

Fysioterapi

18 Region Örebro län (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral

Psykoterapi

---

⁷ Vårdvalet omfattar endast listade hos den offentliga utföraren

⁸ Efter fastställt behov, när kapacitet hos den offentliga utföraren saknas

19 Region Västmanland (4 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Medicinsk fotvård
Allmän barn- och ungdomsvård
Tandreglering för barn och ungdomar

20 Region Dalarna (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Tandvård för barn och ungdomar - allmän

21 Region Gävleborg (1 st.)

Primärvård, vårdcentral

22 Region Västernorrland (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Allmän barn- och ungdomsvård

23 Region Jämtland Härjedalen (3 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Medicinsk fotvård
Allmän barn- och ungdomsvård

24 Region Västerbotten (1 st.)

Primärvård, vårdcentral

25 Region Norrbotten (2 stycken)

Primärvård, vårdcentral
Allmän barn- och ungdomsvård